

zoeken. Soms voel je dat hij moeite moet doen om rustig te blijven argumenteren in het licht van de immense problemen die de wereld bedreigen. Soms voel je zijn begeestering, zoals in het onderdeel over de boeren. In de uitwegen die hij verkent, blijft hij heel genuanceerd. Zo is zijn beschouwing over vrijwillige eenvoud erg behoedzaam geformuleerd, met een oog voor alle risico's van 'gemakkelijke' of potentieel gevaarlijke antwoorden. Heel interessant is het stuk over ecologie en spiritualiteit, dat al bij al bijzonder 'aards' is. Behoorlijk genadeloos neemt hij afstand van het monotheïsme, dat onder meer in de joods-christelijke traditie tot een mateloos antropocentrisme leidde. Hij is ook erg kritisch voor consumptivistische vormen van spiritualiteit die zich afkeren van de wereld. Zijn pleidooi voor een illusievolle en tragische levenshouding, die een gespleten moderniteit is, een zoekend evenwicht tussen oost en west, is erg authentiek.

Uiteindelijk pleit Lemaire ervoor om naast Prometheus ook Orpheus te gaan koesteren, een zanger en dichter, die de verzoening van mens en natuur zoekt, en staat voor een meer voorzichtige, zoekende houding, niet gericht op beheersing en toe-eigening. Door het zoeken naar een 'genoeg', als antwoord op de gevaarlijke mateloosheid van een eenzijdig vooruitgangdenken, zouden we ook de menselijke maat kunnen redden.

De val van Prometheus van Ton Lemaire is een heel bijzonder boek. De werkelijkheid die hij analyseert, is geen prettig schouwspel, integendeel. In een context die op panische wijze tegen de eigen grenzen lijkt te stormen, durft Lemaire het aan om illusievol verder te denken. Niet toegevend aan een gemakkelijk 'het zal allemaal wel goed komen' of 'je mag niet negatief zijn', want zo zou hij in de val trappen die hij net aan wil klagen. De levenshouding die hij voorstelt als antwoord op die uitdaging is 'eenzaam',

in het volle besef van het tragische, maar nooit cynisch of bitter. En het feit dat hij zijn beschouwingen uitwerkt met zo veel zin voor permanente twijfel en nuance maakt er de grote kracht van uit. Zijn boek stelt heel wezenlijke vragen, en gaat verder waar vele discussies over de ecologische crisis stoppen. Wie alle 'antwoorden' zoekt, of wie een concrete blauwdruk hoopt te vinden voor dé duurzame samenleving, zal die niet vinden in dit boek. Wie een inspirerende intellectuele zoektocht aandurft, niet van plan het met alles eens te zijn, maar ook niet bang voor de eenzaamheid die daarbij hoort, die moet dit boek zeker lezen.

Jan Mertens

The Spirit Level: waarom meer gelijkheid vaak beter is

Wilkinson, Richard & Pickett, Kate, *The Spirit Level. Why more equal societies almost always do better*. London, Allen Lane/Penguin books, 2009, 331 p.

Op steeds meer plaatsen zie je verwijzingen naar het boek *The Spirit Level. Why more equal societies almost always do better* van de Brits-Amerikaanse professoren Richard Wilkinson en Kate Pickett. Ook Paul Verhaeghe verwees er in zijn Oikoslezing in Nieuwpoort uitvoerig naar (zie elders in *Oikos* 55). Die groeiende aandacht is terecht.

De basisstelling van het boek is dat meer gelijke samenlevingen aanzienlijk beter scoren op gezondheids- en welzijns-indicatoren. Dat inzicht is op zich niet helemaal nieuw. Wel vernieuwend is de combinatie van uitgebreide empirische gegevens die dit aantonen met een toegankelijke analyse voor een breder publiek. Het boek sluit daarmee haast naadloos aan bij *Happiness* (2005) van de Britse econoom Richard Layard, die aantoonde

hoe in de rijke westerse landen de voorbije twee decennia verdere economische groei en toename van de rijkdom niet langer automatisch samengaan met een stijging van geluk en levenstevredenheid, in tegenstelling tot wat de meeste economen en politici blijven denken. In de naoorlogse periode betekende meer inkomen, meer consumptie én meer welvaartsstaat ook een hoger geluksgevoel. Vandaag niet meer.

Wilkinson en Pickett nemen dit als vertrekpunt en spreken over het einde van een tijdperk. Binnen ieder land zijn rijke mensen gemiddeld gelukkiger en gezonder dan armere, maar dat is niet noodzakelijk zo tussen landen: in rijke landen zijn mensen niet per definitie gelukkiger dan in iets minder rijke landen. Of nog anders: binnen de groep welvarende landen zijn het niet de mensen in de rijkste landen die het gelukkigst zijn. Dan spelen andere factoren. We zitten dicht bij het einde van wat verdere economische groei ons nog kan opleveren. Ook de effecten van grotere materiële rijkdom op onze gezondheid worden marginaal. Ondertussen weegt die materiële overvloed wel steeds zwaarder op onze aarde en overschrijden we de ecologische grenzen van onze planeet.

De auteurs vergelijken de 23 rijkste landen, en ze vergelijken 50 Amerikaanse staten. Bijna steeds blijkt er een sterke relatie tussen ongelijkheid en welzijn en gezondheid. Hoe hoger de ongelijkheid, hoe meer gezondheids- en welzijnsproblemen bij inwoners. Omgekeerd gaat een kleinere ongelijkheid samen met minder welzijnsproblemen. Dat heeft veel te maken met het samenspel tussen de maatschappelijke structuren – lees ongelijkheid – en individuele psychologische mechanismen, aldus de auteurs. Onzekerheid, en de invloed ervan op het zelfbeeld van mensen, is daarbij een sleutelwoord. Meer competitie en meer onzekerheid in de jacht naar status bedreigen

voor velen het zelfbeeld. En juist in meer ongelijke samenlevingen wordt de jacht op status groter: hoe groter de ongelijkheid, hoe groter de competitie om status. Dit gaat ten koste van de kwaliteit van sociale relaties tussen mensen, die concurrentiëler en instrumenteler worden.

Vanuit dit kader gaan Wilkinson en Pickett op zoek naar de (vaak verborgen) kost van ongelijkheid. En hun empirisch materiaal is sterk, en is in belangrijke mate gebaseerd op het *Human development report* van de Verenigde Naties. In landen waar de ongelijkheid groter is, is het vertrouwen van mensen in elkaar kleiner, is de geestelijke gezondheid van mensen lager, ligt druggebruik hoger. De levensverwachting is lager in landen waar de ongelijkheid groter is, de kindersterfte is er hoger. Overgewicht en obesitas komen meer voor in landen waar de ongelijkheid groter is, zowel bij volwassenen als bij kinderen. De schoolresultaten van kinderen zijn minder goed in landen waar de ongelijkheid groter is, de schooluitval is er groter. Er zijn meer tienerzwangerschappen in landen waar de ongelijkheid groter is. Er zijn ook meer moorden en er is meer geweld, en er zitten meer mensen in gevangenissen. Ten slotte blijken de kansen op sociale mobiliteit kleiner in landen waar de ongelijkheid groter is. Waar de ongelijkheid kleiner is, zien we telkens een positiever beeld.

Landen met een grote ongelijkheid zijn dan ook dysfunctioneel, is de openingstelling in het derde en laatste deel van het boek, onder de titel 'Een betere samenleving'. Belangrijk daarbij is dat de gevolgen van ongelijkheid niet alleen betrekking hebben op de armsten in ieder van die landen, maar evengoed een weerslag hebben op de meerderheid van de bevolking. Bij grotere gelijkheid gaan dus niet alleen de armsten erop vooruit, maar verbetert de levenssituatie van de meeste mensen.

Aan het eind van het boek leggen de auteurs ook een link tussen klimaatopwarming, duurzame ontwikkeling en ongelijkheid. Meer ongelijke samenlevingen kennen een grotere statuscompetitie, die in belangrijke mate verloopt via statusconsumptie. Iets te kort door de bocht concluderen Wilkinson en Pickett dat het beperken van ongelijkheid daarom een noodzakelijke voorwaarde voor een klimaatbeleid is. Individuele en verhandelbare CO2-uitstootrechten kunnen dan een instrument zijn om dat te bereiken. Zoals in vele publicaties is de koppeling van een thema aan klimaatopwarming vaak nog *work in progress*, wat verdere uitdieping heeft.

Het slothoofdstuk is – niet onverwacht, na al het empirisch materiaal – een pleidooi voor grotere gelijkheid. Daarbij benadrukken ze nog eens dat het niet alleen gaat om de verbetering van de positie van de armsten maar dat de meeste mensen er baat bij hebben. Dat gaat lijnrecht in tegen het neoliberale beleid, dat vanaf de late jaren '70 onder Reagan en Thatcher tot een grote groei van de ongelijkheid leidde. Daarbij ontbreekt het progressieve politici vandaag aan goede concepten van een betere maatschappij, wat hun politieke kracht tegenover het neoliberale discours en beleid aanzienlijk verzwakt.

Wilkinson en Pickett onderscheiden twee uiteenlopende wegen naar meer gelijkheid: aan de ene kant belastingen en uitkeringen om tot herverdeling te komen, en aan de andere kant de inkomens- en beloningsverschillen op de markt beperken. De ongelijkheid weerspiegelt immers in belangrijke mate de concentratie van macht in onze economische instituties. Daartegenover plaatsen zij een pleidooi voor de uitbouw van vormen van democratisch eigenaarschap door werknemers, zeg maar een coöperatief model. Dat verzoent grotere gelijkheid samen met meer vrijheid en meer democratie, en het vermijdt volgens

hen de nadelen van overheidsbezit. Een tweede hefboom vormt de technologische ontwikkeling, waarbij sommige goederen een steeds lagere marginale kost krijgen, zodat ze publiek domein kunnen worden.

Helaas ondergraven Wilkinson en Pickett in dit laatste hoofdstuk ongewild een stukje van de kracht van hun boek. Zo sterk en overtuigend als het empirisch deel is, zo licht weegt het beleidsdeel als slot. De aangereikte hefbomen zijn immers behoorlijk vrijblijvend. De nadelen van grotere ongelijkheid zijn zo overduidelijk, de voordelen van grotere gelijkheid voor de gezondheid en het welzijn van de meerderheid van de bevolking al evenzeer. Tegelijk zien we de politieke invloed van het neoliberalisme op grotere ongelijkheid. In dat geval mag ook de politieke verantwoordelijkheid sterker uit de verf komen, om de financiële markten te reguleren, inkomensbelastingen voldoende herverdelend te maken, ongezonde bonussystemen aan banden te leggen, vermogensinkomsten te laten bijdragen,... Nu is het aan anderen om op hun materiaal verder te werken.

Ondertussen is dit boek een aanrader, waarvan de analyse best zo breed mogelijk bekend raakt. Het is een sterk onderbouwd en toegankelijk boek dat laat zien hoe meer ongelijkheid als gevolg van drie decennia neoliberalisme, nefast is voor de gezondheid en het welzijn van de doorsnee-inwoner. En het biedt inzicht hoe een streven naar meer gelijkheid juist het gezondheids- en welzijnspeil kan verhogen, omdat het sociale samenhang versterkt.

Dirk Geldof

Voor aanvullende artikels, presentaties en multimedialinks, zie ook www.equalitytrust.org.uk